

ÓPUSZTASZERI NEMZETI TÖRTÉNETI EMLÉKPARK

Gyógynövényház és kert Szermonostor udvarán

Építészet, szöveg:
Sipos György, V. Zákán Ildikó

Kertépítészet:
Buella Mónika

Fotó: **Zajti Gábor**

Located atop an elevation on the right bank of the Tisa, at a day's walk from Szeged, the monastery of the Bor-Kalán dynasty was built in the Arpadian era of medieval Hungary. The construction of the building complex, made up of a church, a monastery and a courtyard, spanned the entire period between the 10th and the 13th century. However, 21st century visitors cannot be satisfied with a mere two-dimensional presentation of the foundation walls. The cloister garden was opened to visitors in order to raise awareness of herbology, an all-important and groundbreaking aspect of medieval monastic life. Herb cultivation is closely accompanied by the development of professional skills for processing plants. The objective is to showcase this process by offering various workshops to those interested. When selecting the plant species, the horticulturists considered the ancient seeds found at the site of archaeological excavations as well as those among the species listed in contemporary writings that can be cultivated under the environmental conditions in Pusztaszer. Karolina Lepár's study entitled *A kolostorkertek hasznosítási lehetőségei* (The Possible Utilization of Monastery Gardens) was also used as a source of inspiration. All things considered, the proposed garden must reflect the contemporary mindset, while also remaining practically sustainable.

A 12. században épült a Bor–Kalán nemzetség monostora, mely az Alföld egykor leggazdagabb, legnagyobb szerzetesi intézménye volt. A millenniumi Árpád-emlékmű mellett található középkori monostor templomát a hetvenes években tárták fel, a bencés monostor lakóinak mindennapjaira fényt derítő ásatások napjainkban is folynak. Az emlékpark új gyógynövénykertjét és a hozzá kapcsolódó foglalkoztató épületet 2017-ben adták át a monostor romjai mellett. Nemcsak termesztik a tízezer palántányi gyógy- és fűszernövényt, hanem fel is dolgozzák. A gyógynövényház működését Kardos Tamás múzeumpedagógus írásából ismerhetjük meg, míg az épületet és a kertet Buella Mónika tervező mutatja be.

A tervezési fázis során megfogalmazott gondolatok (Buella Mónika)

„A Tisza jobb oldali magaspártján, Szegedtől északra egynapi járóföldre, az akkori Szeged-budai út mellett állott az Árpád-korban a Bor–Kalán nemzetség szeri monostora.”

Így kezdődik a területet 1980 óta kutató régész, Vályi Katalin régészeti, építészeti, és kerttörténeti tanulmánya, melyet a tervezett fejlesztési elképzelésekre készített. Az épületegyüttest egy templom, a kolostor és a gazdasági udvar alkotja, amelynek építéstörténete a 10. századtól a 13. századig ível. Bálint Sándor Szermonostort a Nagybaldogasszonynak szentelt bencés templomok között sorolja föl. Mária mennybemenetele, egyben az ország Mária oltalmába ajánlása (augusztus 15.) hazánkban a 11. század elején már adatolt ünnep.¹

„1970 és 1976 között megtörtént a templom és kolostor lakóépületének feltárása. 1980 óta folyamatosan zajlik az előzőek déli oldalán előbb a birtokos Bár–Kalán nemzetség udvarhelyeként, majd később a kolostor gazdasági udvaraként működő, kb. 80 x 70 méteres

területen elterülő nagy épületegyüttes feltárása. Az egykor kiemelkedő jelentőségű épületegyüttes legnagyobb részén a korabeli felépítmények fontos részletei (pl. ajtó- és ablaknyílások száma, méretei, formája, felmenő falak magassága, tetők szerkezete, fedésük anyaga stb.)

Megbízó:

ÓNTE Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark

Építész tervező: **TÉR és FORMA Építész Kft.**

Sipos György építész, felelős tervező
V. Zákány Ildikó építész

Kertépítész tervező: **TÁJRAJZ Kft.**

Buella Mónika

Tervezés éve: 2014–2016

Kivitelezés: 2016–2017

¹ Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium*. Szent István Társulat, Budapest, 1977.

sajnos nem válhattak ismertté. Így az épületek pontos, valóságghű rekonstrukciója nem volt lehetséges.

A 21. században azonban a látogatók már többet igényelnek, mint az alapfalak bemutatásával az épületek kontúrjainak a kétdimenziós bemutatása. Ezért választottuk ki a középkori kolostorok egyik alapvető tevékenységének, a kertkultúra terjesztése terén nyújtott úttörő munkájának a felidézését.

A növények termesztésével természetesen együtt járt azok szakszerű feldolgozása is. Célunk tehát az volt, hogy ezt a folyamatot bemutassuk, különböző foglalkozásokon át megismertessük az érdeklődőkkel. Olyan épületrészt választottunk ki a feldolgozóműhely számára, amelyik nagy valószínűséggel eredetileg is hasonló funkciót tölthetett be. Nem a középkori épületet kívántuk rekonstruálni, hanem csak tömegében és rendeltetésében, használatában érzékeltetni ezt a tevékenységet. A létesítendő kolostorkert és gyógynövény-feldolgozó műhely igen nagy mértékben segít közelebb hozni a látogatókhoz a középkori kolostori élet egy fontos, ma is mindenki által érthető és élvezhető aspektusát.”²

A régész szempontrendszer, valamint az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark mint megrendelő által megadott tervezési program, és a hely adottságai alapján az építész tervezők az alábbiak szerint fogalmazták a műszaki leírásban: „Nem ismert az eredetileg – feltehetőleg – gazdasági épület tömege, szerkezeti felépítése, tényleges magassága. Így a belső tér magassági méreteinek megválasztásánál, a homlokzat és az épület tömegének kialakításánál a minimális méretekre, az anyagok megválasztásánál pedig elsősorban a természetes anyagok használatára törekedtünk. Megjelenésében a korabelitől eltérő, homogén tömeget kívántunk megidézni, a galériás kialakítással, a két szinten végigfutó nyílásokkal nyitva hagyva a valaha volt épület földszintes vagy emeletes voltát. A kialakítással egy megemelt hombárépületre kívánunk utalni, a »tapszott« részeken a belső funkcióhoz igazodó »perforációval«. A tervezési programban meghatározott funkciókat a mintegy 6 x 20 m-es kiterjedésű, alapfalakra emelt, nyeregterős épületben helyeztük el, amelyhez délről féltetővel »támaszkodik« a korabeli beépítést déli irányból záró 7 x 11 m-es befoglaló méretű alapfalakra épített, részben nyitott

nyári oktató-pihenő tér, palántanevelő üvegházzal és tárolóhelyiségekkel. A bemutató kőfal a tervezett épületek lábazataként szolgál, amelyet csak a bejáratoknál szakítottunk meg.”³

A kert kialakításakor figyelembe vett, a középkori kolostorkertek jellemzői szerinti szerkezeti szempontok:

- hangsúlyosan derékszögű geometrikus kialakítás (átlós tengely nem jelent meg, csak a kora reneszánsz idején);
- a tájból kihalított, zárt kert jelleg létrehozása fallal, kerítéssel vagy sövényrel körbevéve;
- a kerengők belső, szakrális jellegű kertjét jellemezte a közép kialakítása – az általunk tervezett „haszonkerti” részben ezt kerültük, hiszen annak helye a templom melletti kerengőben van;
- kiemelt, ún. magas ágyások alkalmazása;
- a kert anyaghasználatában a vesszőfonat és faanyag (rönk vagy gerenda) dominált;
- a régészeti kutatástörténet alapján két fő tengely figyelembevételére szükséges: a tervezési területen kívül álló kút tengelye, és az – északnyugati oldalon álló – egykori udvarház bejáratának tengelye;
- a délkeleti kijárat és az egykori kerengő nyomvonal között elméleti szerkezeti kapcsolat van.

A növényfajok kiválasztásakor figyelembe vettük a helyszíni régészeti kutatások során talált magmaradványokat (Vályi Katalin régész leírása alapján), valamint a korabeli írásokban és tervekben (pl. Szent Gallen-kolostor terve, Szent Hildegárd füves könyve, Capitulare de Villis) meghatározott növényfajok közül a pusztaszeri környezeti viszonyokat kedvelő fajokat. Segítségét adott a tervezéshez Lepár Karolina A kolostorkertek hasznosítási lehetőségei című tanulmánya. A tervezett kertnek összességében tükröznie kell a kor hangulatát, ugyanakkor praktikus fenntarthatóknak is kell lennie.

² Vályi Katalin: *Középkori kolostorkert és gyógynövény-feldolgozó műhely Szermonostor udvarán*. Tanulmány, 2014.
³ Összefoglaló műszaki leírás a Szermonostor fűszer-zöldésgeskert növényzártó, bemutató- és foglalkoztatóépület építési engedélyezési tervéhez. Tér és Forma Építész Kft., Szeged, 2014.